

Det gamla riket

LENNART WEIBULL
SÖREN HOLMBERG

Det gamla riket Sverige finns inte mer. Det har blivit medlem i EU. Inträdet föregicks av en intensiv politisk höst 1994. Den 15 september hölls riksdags- och kommunval och den 13 november EU-folkomröstningen. Medan riksdagsvalet i stort sett utföll efter prognoserna var utgången av folkomröstningen osäker ända in i sista valveckan.

Den sista hösten i det gamla riket var fylld av EU-information och EU-debatt. Till detta kom den intensifierade debatten om den svenska ekonomin och särskilt om kronans fall, inte minst i anslutning till den nya regeringens första skrispaket. Den enda period då politiken kom i skymundan var under Estonia-katastrofen. Under nästan två veckor präglades medier och opinion av färjekatastrofen.

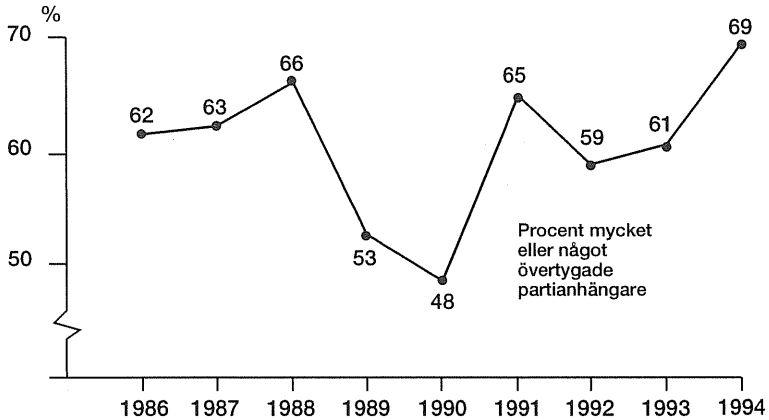
Under denna heta höst genomförde SOM-institutet sin nionde frågeundersökning om svenska folkets inställning till samhälle och medier. I det följande skall några huvuddrag i resultaten presenteras.

En politisk höst

Intensiteten hos den politiska hösten 1994 kan utläsas på flera olika sätt. En indikator är medborgarnas engagemang i de politiska partierna. SOM-undersökningarna har påvisat att det finns en elektoral cykel när det gäller väljarnas grad av partiövertygelse (figur 1).

Figur 1 Medborgarnas grad av partiövertygelse (procent)

Fråga: (till personer som uppgivit sig sympatisera med något politiskt parti):
"Anser Du Dig vara en övertygad anhängare av detta parti?"
Svarsalternativ: "ja, mycket övertygad; ja, något övertygad; nej".

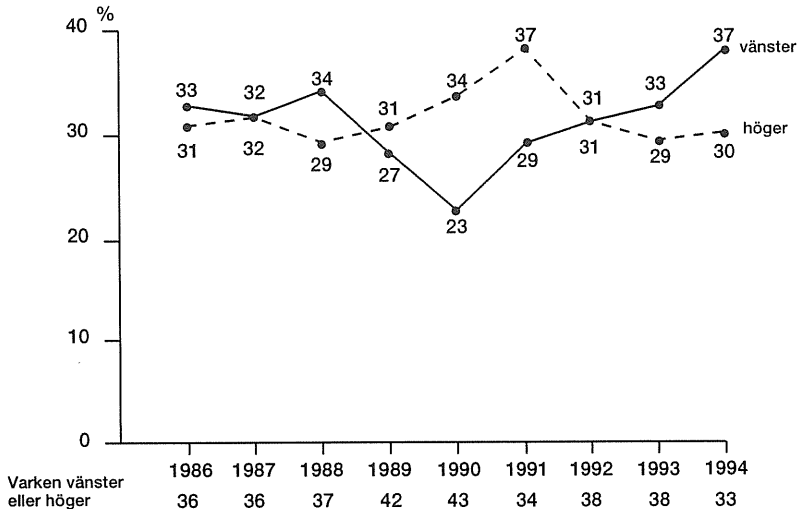
Källa: SOM-undersökningarna respektive år

Den elektorala cykeln framträder i topparna för graden av partiövertygelse 1988, 1991 och 1994. Intensiteten i 1994 års politiska höst kommer till uttryck i det faktum att graden av partiövertygelse år 1994 är den högsta som uppmätts i någon SOM-undersökning.

Den långsiktiga förskjutningen i den politiska opinionen framgår av utvecklingen av människors egen placering på vänster-högerskalan (Figur 2). Sedan 1990 har andelen som placerar sig ideologiskt till vänster ökat mycket påtagligt, från 23 procent till 37 procent. Andelen som placerar sig till höger har minskat jämfört med toppåret 1991, men stabiliserat sig kring 30 procent åren 1992 - 1994.

Figur 2 Medborgarnas placering av sig själva på vänster-höger-skalan 1986-1994 (procent)

Fråga: *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle Du placera Dig själv på en sådan vänster-högerskala?*

Källa: SOM-undersökningarna respektive år. Resultaten gäller för svenska medborgare 15 - 75 år.

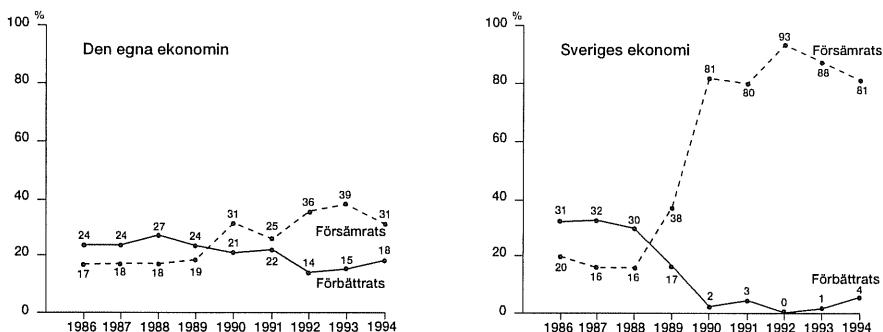
Mindre försämring av ekonomin

De ekonomiska frågorna stod i centrum under det gamla rikets sista höst. Under valrörelsen i september kom spurtan att fokuseras på besparingar och krispaket; inför EU-omröstningen kom på nytt de ekonomiska frågorna i centrum bl a genom kronans fall. Frågan är hur allmänheten bedömde de ekonomiska frågorna under hösten 1994.

När det gäller den tillbakablickande bedömningen av förändringen under det gångna året är det små skillnader mellan 1993 och 1994 (Figur 3). Andelen som menar att ekonomin, både den egna hushållsekonomin och den svenska, har försämrats är dock något mindre än 1993. I båda fallen är andelen tillbaka på nivån från 1990. Det är

också något fler som menar att det skett en förbättring, låt vara att siffran i fråga om den svenska ekonomin totalt sett ligger på en mycket blygsam nivå. Det är framför allt bland borgerliga sympatisörer som det finns någon positiv bedömning av den svenska ekonomins utveckling under det gångna året.

Figur 3 Allmänhetens bedömning av hur den egna ekonomiska situationen respektive den svenska ekonomin har utvecklats under det senaste året: andel som anser att ekonomin förbättrats respektive försämrats 1986-1994 (procent)

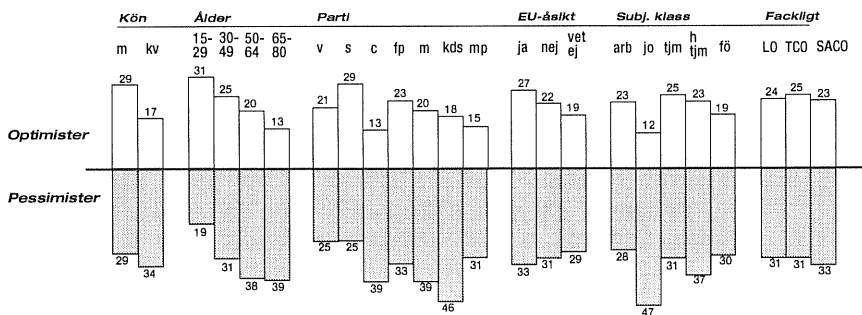
De som menar sig ha fått en försämrad hushållsekonomi finns i störst utsträckning bland sympatisörer till vänsterpartiet och socialdemokraterna, bland LO-medlemmar och i arbetarfamiljer. Andelen som menar sig ha fått en försämrad ekonomisk situation är dock även i dessa grupper något mindre än 1993. Medan nästan hälften av LO-medlemmarna 1993 menade att hushållsekonomin hade försämrats under den gångna året var det 1994 drygt 35 procent som gjorde samma bedömning. Motsvarande tendens finns inte bland högre tjänstemän eller SACO-medlemmar. Här har andelen som anger att det skett en försämring av den egna ekonomin snarast ökat; även om andelen som anger en försämring är klart lägre bland högre tjänstemän än bland arbetare är avståndet mellan gruppernas bedömningar något mindre 1994 än 1993.

Från forskningen vet vi att en viktig faktor bakom de observerade förändringarna är att det skedde ett regeringsskifte efter valet. Det

påverkar särskilt människors framtidsbedömningar. Våra resultat visar att speciellt socialdemokratiska sympatisörer var något mindre pessimistiska om ekonomins utveckling hösten 1994 än de var ett år tidigare. Detta framgår i första hand genom framtidsbedömningarna av den svenska ekonomin. Medan endast 10 procent av de socialdemokratiska sympatisörerna 1993 trodde på en förbättring av den svenska ekonomin var andelen 1994 nästan 30 procent (Figur 4). År 1993 trodde nästan 60 procent på en försämring, ett år senare var andelen endast 25 procent.

Förändringen bland socialdemokraterna påverkar naturligtvis den totala bilden. Generellt gäller att pessimismen om den svenska ekonomin har minskat. Drygt 30 procent trodde på fortsatt försämring 1994, jämfört med 50 procent 1993 och 75 procent 1992.

Figur 4 Allmänhetens bedömningar av den svenska ekonomins utveckling under det kommande året efter kön, ålder, partisympati, EU-åsikt och subjektiv klasstillhörighet: andelen som menar att den svenska ekonomin kommer att bli bättre respektive sämre under det kommande året 1994 (procent)

Bland borgerliga sympatisörer är bilden mera splittrad. Center- och folkpartisympatisörer var 1994 något mindre pessimistiska än 1993, medan andelen samhällsekonomiska pessimister ökade från 30 till 40 procent bland moderata sympatisörer. Det är uppenbart att den ekonomiska framtidsbedömningen hänger samman med synen på regeringen och tilltron till dess förmåga att sköta den ekonomiska politiken.

Detta illustreras tydligt av hur människor med olika självplacering på vänster-höger-skalan bedömer det kommande årets ekonomiska utveckling (tabell 1). Medan det var personer med vänsterorientering som var pessimister 1993 var det 1994 personer med högerorientering som var något mera tveksamma till den ekonomiska utvecklingen.

Tabell 1 Allmänhetens bedömningar av den svenska ekonomins utveckling under det kommande året efter självplacering på vänster-höger-skalan: andelen som menar att den svenska ekonomin kommer att bli bättre respektive sämre under det kommande året 1993 och 1994 (procent)

Syn på den svenska ekonomin nästa år	Självplacering på vänster-höger-skalan:									
	Klart till vänster		Något till vänster		Varken eller		Något till höger		Klart till höger	
	1993	1994	1993	1994	1993	1994	1993	1994	1993	1994
Kommer att förbättras	12	32	9	28	12	17	23	21	32	23
Ungefär samma som nu	31	40	28	45	35	43	37	43	29	30
Kommer att försämrans	53	23	60	23	49	34	35	34	36	46
Vet ej	5	6	3	4	4	6	4	2	0	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	173	218	432	427	641	520	399	352	161	142

De ekonomiska argumenten stod i centrum under kampanjen inför EU-omröstningen. Både anhängare och motståndare till ett svenskt EU-medlemskap förde fram ekonomiska argument. När det gäller hot inför framtiden var andelen som oroar sig för ekonomisk kris i stort densamma bland både förespråkare och motståndare.

Det fanns dock en viss skillnad i den ekonomiska framtidsbedömningen mellan förespråkare och motståndare. EU-förespråkarna var något mera optimistiska om den svenska ekonomin än motståndarna. EU-anhängarna var för även mer optimistiska i fråga om hur den egna hushålls ekonomin kommer att utvecklas. Det senare gäller även bland socialdemokratiska EU-anhängare.

Nya opinionstrender?

Regeringsskiftet hösten 1994 är en viktig förklaring till flera av de iakttagna opinionssvängningarna. Det visar sig inte minst i fråga om allmänhetens förtroende för olika samhällsinstitutioner. Maria Elliot visar i sitt kapitel på ett ökat förtroende för flertalet samhällsinstitutioner. Det visar sig att det är bland socialdemokratiska sympatisörer som förtroendet ökat särskilt markant. Regeringsskiftets roll för utgången av EU-folkomröstningen diskuteras mera ingående av Rutger Lindahl i hans kapitel.

Det finns andra opinionstrender som inte på samma sätt går att relatera till regeringsskiftet, t ex svängningarna i kärnkraftsopinionen. Nedgången i andelen kärnkraftsförespråkare sedan toppåret 1990 verkar ha brutits 1994. Ökningen i andelen kärnkraftsmotståndare har på ett motsvarande sätt upphört; år 1994 är det snarast frågan om en mindre nedgång.

Också synen på flyktingar har förändrats över tid. Som framgår av Marie Demkers kapitel är den svenska opinionen hösten 1994 något mindre negativ till svensk flyktingmottagning än för ett eller två år sedan.

Ett område där åsikterna står och väger är inställningen till offentlig sektor. Som Lennart Nilsson visar i sitt kapitel har andelen som är positiva till den offentliga sektorn ökat kraftigt sedan 1990. År 1993 var andelen i SOMs mätserie som motsätter sig neddragningar av den offentliga sektorn för första gången större än andelen som vill göra

nedskärningar. Detta gäller fortfarande 1994, men differensen har minskat från 11 till 3 procentenheter.

Mikael Gilljam belyser i sin artikel den inbördes kritiken mellan moderater och socialdemokrater. Han visar att de moderata sympatisörerna sedan början av 1990-talet blivit något mindre negativa till socialdemokratin. Socialdemokratiska sympatisörer, å andra sidan, är genomgående mera kritiska till moderaterna än omvänt, men mellan 1993 och 1994 har kritiken minskat något litet.

I några fall saknar vi ännu så länge kunskap om trender. Donald Granberg analyserar i sin artikel svenskarnas syn på dödsstraff och Gunilla Jarlbro studerar människors uppfattning om hälsorisker. Synen på den regionala indelningen i Sverige är temat för Cecilia Malmströms artikel. I ett par artiklar av bl a Magnus Hagevi och Henrik Oscarsson undersöks svenskarna religiösa attityder. Detta sker bl a på grundval av en attitydskala som för första gången tagits med i SOM-undersökningen 1994.

En höst av nyheter stärker medierna

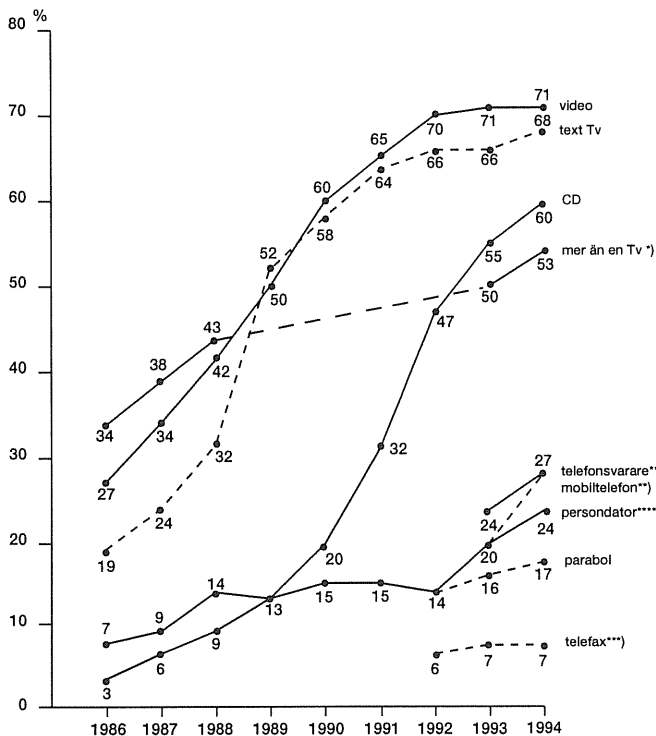
En långsiktig trend i den svenska mediepubliken är försvagningen av de traditionella TV-nyheterna. Redan i det gamla riket tappade Rapport och Aktuellt regelbundna tittare. Samtidigt har Nyheterna i TV4 fått en större publik. Det ökade tittandet på Nyheterna förklarar emellertid inte nedgången för Rapport och Aktuellt, vilken snarast har sin bakgrund i TV-systemets totala förändring, i första hand det kraftigt ökade antalet tillgängliga kanaler. Också dagspressen har efter 1990 fått vidkännas en viss försvagning; regelbundenheten i morgontidningsläsningen har gått ner samtidigt som andelen med prenumererad tidning i hushållet har minskat, liksom det finns en stor nedgång för kvällspressen.

Den sista hösten i det gamla riket avviker dock från det långsiktiga mönstret. Nästan samtliga medier noterar en uppgång. Andelen tittare går på nytt upp för de stora nyhetsprogrammen, särskilt för Rapport. Som framgår av Ingela Wadbrings kapitel ökar också morgontidningsläsningen, liksom andelen svenskar som har hushållsprenumeration. Anmärkningsvärt nog noteras även en viss återhämtning för kvällspressen.

Mycket tyder på att uppgången för nyhetskanalerna har att göra med den nyhetstäta hösten 1994. Det gäller inte bara valet i september och folkomröstningen i november utan även Estonia-katastrofen den 28 september. Den senare inträffade f ö under undersökningsperioden och torde framför allt ha påverkat siffrorna för radions och televisionens nyhetsprogram samt kvällspressläsningen. Andra studier har visat att nyhetstittandet var mycket omfattande i anslutning till Estonia-katastrofen.

Figur 5 Uppgifven tillgång till olika slag av medie- och informations- teknologi i hushållet 1986-1994 (procent)

Fråga: Vilken av följande utrustning har Du för närvarande tillgång till i Ditt hushåll?

Ann: *) frågan om mer än en TV ej ställd 1989-1992.

***) frågan om telefonsvarare och mobiltelefon ställdes första gången 1993

****) frågan om telefax och parabol ställdes första gången 1992

*****) t o m 1991 ställdes frågan om hem/persondator

Källa: Charlotta Kratz analyser av svenskarnas mediemöblemang, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Ett annat långsiktigt mönster som inte påverkades nämnvärt av nyhetshösten 1994 är fragmentariseringen av mediasystemet. Med detta menas att tillkomsten av nya medier medför att publiken delar upp sig på flera kanaler. Det är särskilt påtagligt inom radion och televisionen. Konsekvensen är att olika kanalprofiler utvecklas. Sveriges Televisions två kanaler har i ökande utsträckning fått en åldrande publik, medan TV4 blivit störst bland de yngre. Inom radion har P1 och P4 den äldre publiken, medan P3 tävlar med den privata lokalradion om de yngre. Den mest påtagliga förändringen över tid är dock nedgången för P3, som först tappade stora delar av sin publik till P4 och sedan även åderlåtits av de privata kanalerna.

Publiken har på detta sätt sugit upp det ökade medieutbudet. Olika delar av publiken tar ut vad man anser vara bäst hos varje medium. Svenskarna fortsätter också investeringarna i ny medieteknologi. Trots försämringar i hushållsekonomi ökar andelen som i hemmet har CD, persondator och text-TV - medan exempelvis bilinnehavet minskar. Medieteknologi för information och underhållning förefaller ha hög prioritet i de svenska hushållen.

Den största uppgången under perioden 1986-1994 noteras för video, text-TV och CD-spelare. De två senaste åren har mobiltelefon och persondatorer relativt höga andelar.

Ett nytt rike?

Ett tema i årets SOM-volym är utblickar. Flera artiklar berör svenskarnas syn på relationerna till omvärlden och uppfattningar om förhållanden i andra länder. Analyserna av svenskarnas omvärldssyn uppvisar det paradoxala resultatet att intresset för omvärlden snarast minskade än ökade under hösten när Sverige valde att bli medlem i EU.

Ulf Bjereld kan i sin artikel om synen på medlemskap i NATO visa att det finns en klart negativ uppfattning i alla grupper till ett svenskt NATO-medlemskap. Den gamla svenska neutraliteten är fortfarande den säkerhetspolitik som folket vill ha. Den analys av synen på främmande länder som finns i artikeln från BALTICOM-projektet ger vid handen att svenskarna 1994 hade det minsta omvärldsintresset sedan mätningarna startade 1990. De nordiska län-

derna förefaller dock ha fått en starkt ställning efter 1992. Betoningen av det svenska framkommer även då det gäller invandrarnas ställning i Sverige: en majoritet förespråkar att invandrarna skall anpassa sig till svensk kultur.

En förklaring till det något överraskande utfallet kan vara de ekonomiska problemen. Svenskarnas uppmärksamhet är framför allt inriktad på situationen inom landet.

Tidsserier - och komparation

En av de viktigaste utgångspunkterna för SOM-institutets undersökningsverksamhet är att etablera tidsserier över svenska folkets syn på politik, samhälle och massmedier. Vår bedömning har varit att det är först genom långsiktiga mätningar som det är möjligt att analysera vad som ligger bakom opinionsförändringar.

Under de senaste åren har SOM-undersökningarna dessutom mer och mer kommit att präglas av intresset för komparativa studier. Detta har i första hand skett inom ramen för BALTICOM-projektet, där svenskarnas syn på omvärlden jämförts med hur man i Estland, Lettland och Litauen ser på samhälle och omvärld.

Under 1994 har SOM-institutet gått ytterligare ett steg och tagit initiativ till komparativ forskning i egen regi. I artikeln *Två unga demokratier* presenteras en analys av synen på samhällsinstitutioner, politik och partier i två nya demokratier, Estland och Uruguay. Jämförbara uppgifter från den mogna demokratin Sverige ger relief åt resultaten i Estland och Uruguay.

